

calumniatur me delirum esse, quia deliro; calumniatur me insanire, quia desipio. Quod vero mox subdis calumniari te auctorem, quod ecclesiam dixeris nefario scelere contaminatam, nescio qua audacia, qua temeritate, qua oris impudentia affirmare hoc ausis. An fortasse latere 5 libros tuos existimas, quos primos edidisti, et eos dumtaxat exstare, quos p^raeformidine diversis in locis postea castrasti? Falleris, mihi crede. Falleris. Etiam extant primi et producentur in lucem, necnon paulo post a nobis eorum testimonia proferentur. Non fecit hoc Bessario partim pudore, ne tot flagitia commemorans dehonestaret opus suum, 10 polluens manum scribentis, polluens legentium oculos, polluens aures audientium, polluens orationem; partim, ut tibi parceret, cuius non modo aestimationem, sed etiam vitam intelligebat in periculo futuram, si tot scelera, tot sordes, tot flagitia de principibus christianis abs te scripta conspicerentur. Ea est enim viri bonitas, ea mansuetudo, ut 15 etiamsi ulcisci inimicorum iniurias possit, tamen malit oblivisci. At nos dabimus operam, ut haec omnia intelligentur, et verba tua tam ex epistolis ad Turcum scriptis, quam ex libris de comparatione philosophorum sumpta in calce huius operis ponemus. Nunc reliquas annotationes prosequamur.

20 Folio CIV, facie II: »Apex impietatis adversarii, quia dicit res 62. non esse futuras, quoniam Deus praevidebit, sed ideo Deum praevidere, quia sunt futurae. Calumniatur etiam in capitulo quarto libri secundi, quod inscribitur de providentia et fato. Scripsimus bona omnia futura esse, quia Deus praevidebit; mala e converso, quia futura sunt, ideo 25 Deum ipsa praevidere. Cuncta enim ipsi praesentia esse.«

Si scriptis tuis adhibenda est fides, profecto idem et de bonis et de malis affiras. Sed satis est nobis in praesentia pars ista de malis ad haeresim atque impietatem tuam ostendendam. Nam sacri doctores non modo bona, sed etiam mala fatentur non ideo a divina providentia 30 cognosci, quia futura sunt, sed ideo evenire, quia Deus futura praevidebit. Ubi coniunctio, quia non causalis, sed conditionalis est, perinde ac si diceretur, quod non essent, nisi a Deo cognoscerentur. Quippe Deus una et simplici cognitione bona cognoscit et cognoscendo bona cognoscit eadem simplici cognitione eis opposita mala, et ea, ut beatus Dionysius 35 Areopagita capitulo septimo inquit de divinis nominibus, a se ipso intelligit. »Accipit, inquit, Deus cognitionem tenebrarum a se ipso, non aliunde, sed a luce tenebras cognoscens.« Tu vero Deum asseris ex posterioribus et rebus ipsis cognitionem accipere, quod plane impium atque haereticum est.

M 12

40. Folio LXXX, facie I: »Calumniatur, quod dixerim de primo 63. homine, cum ipse affirmet: etiamsi numquam pecasset homo, numquam tamen ipsum potuisse cognoscere mysterium trinitatis, haereticum est.

36 cf. Dionys. Areop. De div. nom. VII § 2 (PG 3, 869 A B).

Nam si peccatoribus hanc gratiam largitus est, cur eam innocentis non fuisset largitus?²³

Immo vero quod ab auctore dicitur, catholicae fidei consentaneum et ab omnibus fidelibus tenetur. Quod vero tu asseris, manifestam haeresim sapit. Enimvero secundum doctorum omnium sententiam primus homo rectus atque innocens a Deo creatus, quamvis naturalium rerum perfectam cognitionem habuerit, de trinitate tamen et ceteris articulis fidei, qui humanam prorsus rationem excedunt, nullam omnino scientiam potuisse habere, nisi quatenus ex revelatione divina aliquid per fidem credidisset, nec umquam per res creatas aut naturali sapientia de mysteriis fidei valuisse aliquid suspicari, nisi prius fide ipsa duce ad ea credenda fuisse illuminatus. Quod autem divinam essentiam non viderit, vel hinc apparere liquido potest, quoniam, si vidisset, non fuisse lapsus in peccatum. Tu vero, nescio ex quibus poëtarum fabulis poëta theologus repente exortus, profanas mysteria fidei, religionem polluis, Christi sanctuarium contaminas, dehinc iacturam christiana reipublicae deploras, et quia Plato laudatur, vir quamvis gentilis, moribus tamen ac vitae honestate praeclarus et, quantum sine lumine fidei fieri potuit, religioni nostrae propinquus, ingemiscis, non scilicet quia Plato probetur, ut dissimulare conaris, sed quia impiissimus Mahumet in Romana ecclesia non praedicetur.

64. Quae res ut manifesta aliquando omnibus fiat, ponam hoc loco ex epistolis, quas nuper ad Turcum scripsisti, loca quaedam magis insignia, ipsarum epistolarum ordinem sequens, quamquam eas satis abunde vir non modo civilis et pontificii iuris, sed omnium et bonarum disciplinarum doctissimus Rodericus, pontifex Palentinus, molis Adriani et sacrae pontificalis arcis praefectus, magno atque insigni volumine confutavit. Deinde, quod pollicitus fui, ad librum de comparatione philosophorum descendam et, verumne sit, quod ecclesiam Romanam, immo omnem fere christianam rempublicam nefandi sceleris insimulaveris, apertissime demonstrabo.

65. Primae igitur epistolae, quam ad Turcum scripsisti, tale initium est: »Ad excellentissimum, inclytum optimumque imperatorem Romanorum sedem Constantini virtute sua et Victoria divinitus sibi concessa obtinentem Georgii Trapezuntii epistola, quod natura omnibus, qui umquam fuerunt, imperatoribus praestantior est.«

O facinus inauditum omnibus ante saeculis! O facinus atrox, indignum, nefarium, perniciosum! O facinus audax et a fide ac religione nostra remotissimum! Tune impurum, barbarum ac truculentum hominem excellentissimum vocas? Tu immanem, crudelem, nefarium,

²³ Georg. Trap. Epist. I ad Mahumetum.

²⁶ Rodericus ep. Palentinus († 1470), cf. H. Hurter, Nomenclator literarius theol. cath. ²II (Oeniponte 1906) 942 sq.

paratum ad omne nefas, inclytum nominas? Tu impudicum, rapacem, adulterum, perjurum, cupidum, fraudulentum, facinorosum, scelestum, Deo hominibusque invisum, quem non modo nefandi contra naturam coitus, sed omnes foedissimae voluptates praecipitem trahunt, optimum appellas? Tu inimicum Christi, christiani sanguinis persecutorem, perditorem nostrae religionis, reipublicae nostrae depopulatorem, praedonem, hostem, Romanorum imperatorem constituis? Tu corruptorem bonorum morum, furem, latronem, gladiatorem, parricidam, veneficum, infamem, omni denique scelerum genere contaminatum, virtute sua adeptum fuisse imperium praedicas? Tu debacchantem per orbem terrarum saevissimum tyrannum, furentem saevitia, anhelantem scelus, vastantem provincias, urbes diripientem, nostrorum sanguine cruentum, nihil nobis praeter ferrum flammamque ministrantem, a quo in virorum conspectu vexari acerbissime coniuges audimus, violari ac prostitui virgines, pueros atque adolescentes nefandissima libidine foedari, teneras atque innocentes animas, quae maxime aetas esse parentibus dulcior solet, ante ipsorum oculos parietibus allidi, tempa dirui, sacra profanari, omnia denique ad exitum atque perniciem trahi, victoriam divina ope consecutum esse affirmas? Tu sentinam iniquitatis, arcem turpitudinis, officinam vitiorum, receptaculum impietatis, sacrarium sceleris, qui improbos quosque ac facinorosos homines amplectitur, foveat, extollit, bonos vero ac virtutis studiosos persequitur, excruciat, damnat, occidit, natura omnibus, qui umquam fuerunt, imperatoribus praestantiores esse testaris? Ideone ergo eiicis atque exterminas Platonem, ideo leges eius damnas atque persequeris, ut Mahumetanam impietatem in sanctam atque immaculatam Dei ecclesiam introducas? Quin potius morere, ut meritus es, quamquam non tam mori dignus esses, quam vivus vidensque dehiscente terra in conspectu omnium absorberi.

»Hac igitur ratione commotus quoque ipse, latinam eloquentiam 66. gratia Dei prae ceteris habens, statui tandem principem nostrorum saeculorum eligere, cuius praeclaras virtutes et animi atque corporis dotes conscribendo et mihi ac meis ad praesens conferrem et illi perpetuas laudes aeternumque nomen ad omnes, qui latine sciunt, afferrem.«

O belua et putidae carnis inutile frustum! Tune latinae linguae peritiam te habere gloriaris? Tune eloquentiae nomen adeptum te putas? O nostrae aetatis praeclarum Nestorem, cuius ex ore felle amerior fluit oratio. Non vides, asine? Non sentis? Non intelligis scripta tua apud omnes contemptui, derisui ac ludibrio esse? Cuius M 13 oratio, praesertim ubi eloquentiam tuam extollis, fracta est, humilis, demissa, sordida, infamis, et plane puerilis. Ubinam legisti apud doctos et eloquentes viros »hac ratione commotus« pro permotus sive impulsus? Ubi »eloquentiam gratia Dei prae ceteris habens« pro eloquentia Deo propitio ceteris superior? Ubi didicisti orationem ita augere. »animi

atque corporis dotes« pro corporis et animi dotes? Ubi conferrem »pro utilis essem« nullo casu adiecto? Ubi »aeternum illi nomen ad omnes, qui latine sciunt, afferrem« pro aeternum illi nomen apud omnes, qui latina lingua utuntur, sive qui latinam linguam non ignorant, compararem?

67. Sed nolo in re manifestissima diutius versari. Ad alia venio, 5
 Recte sane elegisti tibi principem saeculorum nostrorum, cuius virtutes et corporis atque animi dotes laudares. At quis est princeps iste? Nempe Turcorum tyrannus, homo ferus, barbarus, atrox, facinorosus, audax, parricida, inflammatus odio, excaecatus superbia, cruentum Christiano-
 rum semper anhelans, nobis, fidei, religioni, templis, aris, focis, sepul- 10
 cris maiorum nostrorum, naturae denique et humanitati infestus.
 Quae vero sunt virtutes eius? Quae dotes? Quae res gestae? Profecto ebrietates, popinae, crapulae, lusus, ructus, vomitus, ganeae, adulteria, stupra, incestus, nefariae marium libidines, iracundia, intemperantia, nequitia, luxuria, impudentia, temeritas, praedae, rapinae, furta, latro- 15
 cinia, caedes, inflammationes urbium, trucidationes civium, vastationes provinciarum, excidia rerum publicarum, et quicquam dici aut agitari dirum ac tetrum potest. Hunc igitur tibi elegisti, quem laudes, quem admireris, quem in caelum tollas, cuius gesta suavi loquentia tua conscribas. Platonem vero, cuius optimi mores et vita innocentissima 20
 fuit, non modo urbe atque Italia pellis, sed ex omni orbe terrarum eiicis atque exterminas.

68. Mox vero id ipsum confirmans haec subiungis: »Nec mihi potuit umquam aliquis principum Europae res magnas et historia aeternitateque dignas offerre, nisi tu solus princeps clementissime, rex regum, imperator 25
 imperatorum, a natura ipsa iussu Dei hominibus missus.«

O te miseram atque infelicem Europam, quae nullum producere iam septuaginta annis principem potuisti, qui materiam historiae tam praeclaro scriptori praeberet! Frustra Arretinus, Blondus, Valla, Philelphus aliique aetatis nostrae clarissimi scriptores in scribendis suorum 30 temporum rebus gestis tempus consumpserunt. Solus Turcus laudandus erat, sola illius gesta scribenda. Merito Trapezuntius hunc clemen-
M 13^v tissimum vocat. Cur? Quia fidem Christi persequitur, quia religionem nostram pessum dare, delere, extirpare amatur. Regem etiam regum appellat, quia eum Christo facit aequalem. Immo, si quis animum eius 35 videat superiorem!

69. Item post haec: »Quamvis in genere tuo futurum aliquem multarum gentium principem insularumque dominum et divisum orbem terrarum in unum imperium adducturum scripturae auctoritate prospexi. Quam rem hic latius aperire non arbitror oportere. Nam quae 40 occultiora sunt atque abdita, non nisi in tempore suo aperienda sunt.«

Transfert sceleratissimus vir et Turco, ut sic dicam, turcior sacra-
 rum litterarum sensum in laudem impissimi barbari et, quae de Domino

nostro Iesu Christo scripta sunt, in crucis inimicum convertit. Quo nihil dici sceleratius potest. Sed de hoc latius, cum ad secundam epistolam ventum erit.

Et paulo post: »Verum si quis altius excogitare velit, is profecto 70.
5 videbit nullum umquam excellentissimorum imperatorum, regum, principum ita a natura institutum divinitusque ad orbis imperium destinatum fuisse, sicut maiestas tua est.«

En quomodo Turcum omnibus etiam christianis imperatoribus profert, nullumque hoc solo excepto a Deo caelitus missum dicit; non 10 Constantinum mitissimum principem, qui tanta pietate, tot meritis sacrosanctam ecclesiam est prosecutus; non Iustinianum, qui tot eam sacratissimis legibus firmavit, auxit, roboravit et tam insigne templum Byzantii construxit; non Theodosium, cuius fidem, religionem, integritatem etiam sanctissimi viri litteris prodiderunt; non Carolum illum, 15 cui Magni cognomen fuit, qui totiens oppressae subvenit ecclesiae et paene innumerabilibus templis, quae per omnem Italiam partim vetustate collapsa, partim bellis atque incendiis consumpta fuerant, instaurans, quattuor et viginti monasteria de novo magnificentissime construxit; non praeterea alios, quorum et res gestae amplissime et bene- 20 ficia in ecclesiam Dei maxima fuere.

Sed ad reliqua properemus. »Non dico haec temere, sed ratione 71.
certa, non imaginatione falsa commotus, sed veritatis amore impulsus.« Post haec iterum, quod superius dixit, inculcat: »Quas ob res manifestum est natura te omnes, qui fuerunt, reges, principes, imperatores excedere.« 25 Deinde addit: »Maiestas tua ad hunc diem magna fecit et maiora perficiet, modo vita supersit. Non enim dubito, quin felicitas suprema divino munere tibi concessa crescat in dies meritis tuis.«

Haec sunt, o carnifex, quae de christiana republica cogitas. Haec sunt, quae in perniciem nostrae religionis moliris. Non satis est Turcorum 30 tyrannos totam iam Minorem Asiam, Lyciam, Paphlagoniam, Phrygiam, M 14 Ciliciam, Cappadociam, Galatiam, Pontum, Bithyniam et in Europa Thraciam, Macedoniam, Achaiam, Epirum, utramque Moesiam a Christianis abstulisse, non cepisse reginam illam omnium urbium Constantinopolim, non magnam Illyrii partem subiugasse, non tot milia Christianorum 35 partim trucidasse, partim in foediissimam servitutem abduxisse, nisi hanc beluam ad reliqua subigenda et incites et horteris, affuturumque ei divinum praesidium pollicare. Certe nihil aliud optas, nihil avidius exspectas, quam ut venientibus barbaris parum id, quod superest, christiani imperii exhauriatur, vastetur, uratur, et miseri Christiani 40 cervices latronibus praebeant sive, ut saepe fieri vidimus, non modo in propriis laribus, sed etiam in templis et ante aras impiissime trucidentur. Proh Deum atque hominem Iesum! Nullum tamen ferum atque atrox facinus reperiri aut proferri potest, quod maiori supplicio sit

dignum. Iuvat me veluti in sublimi quadam specula constitutum, unde audiri ab omnibus queam, quanta possum voce clamare: concurrite, concurrite omnes et perniciosissimam hanc pestem e patriae visceribus propulsate, vel potius hoc dedecus hominum, turpitudinem saeculi, nostrae reipublicae sterquilinium dilaniate dentibus, lapidibusque obruite! 5

72. Sed iam quibus laudibus extollere Turcum conetur, attendite: »Sublimitas tua vitio temporum multo minus quam ceteri imperatores de foris instituta a se ipsa, auxilio Dei et naturali concitata virtute, ingenio, animi praestantia cuncta gessit.« Item: »Excellentia tua Italos, Pannones, quos Ungaros vulgo dicimus, Servos, Illyrios, Bosnanos, 10 Ponticos, gentes ferocissimas et bellorum usu, prout modo se res habet, peritissimas, neque modo hos, modo illos sicut Cyrus, sed omnes simul hostes habuit perpetuos, et tamen urbem Constantinopolim, urbem maximam, quae Asiam Europae iungit, celeritate mirabili fere adhuc adolescens rapuit. Servos magna vi animi superavit. Pontum 15 consecuta est. Urbe Trapezuntana expugnata Boscinam evertit, Illyricos vexavit.« Item: »Illud vero mirabile atque inauditum, ac ideo non praetereundum, sed sempiternae memoriae mandandum est, quod cel- situdo tua non aliorum doctrina, sed suo ingenio instituta est, homines exercuit.« 20

Haec omnia eo pertinent, ut, quam libenter Trapezuntius Turcum laudet, ab omnibus intelligatur. Nunc ad reliqua pergamus.

73. »Quas ob res natura te principem, regem, imperatorem, quod num- quam aliis a Deo donatum est, his temporibus natum videmus, ut tandem erepti ex confusione colluvioneque regentium homines ad unam 25 M 14^v per te monarchiam contrahantur.«

En, o christiani reges et principes, quanto nunc vir scelestissimus apertius loquitur et Turci imperium divina atque immortali laude extollit, nostros vero principatus confusiones et colluviones vocat, et, ut nationes omnes atque imperia ad unam Turci tyrannidem, quam 30 monarchiam vocat, redigantur, exoptat.

74. Post haec eloquentiam suam rursus extollit: »Statui igitur, quicquid eloquentia mihi tribuit, in qua si mihi multum attribuo, non videbor imprudens, sed verax, quicquid inquam copiae in dicendo largita est, id totum Dei primo, deinde tuo corroboratus auxilio ad perpetuas 35 laudes tuas celebrandas, gloriam quoque, quoisque exstat latina lingua, stabiendam scribendo, dicendo, praedicando conferre.«

O Turco sceleratior, qui te laudes et gloriam eius scribere, dicere, praedicare velle testaris, hoc est, quantum abs te fieri potest, ceteros ad eum imitandum hortari. Haec enim praecipua causa est, cur prin- 40 cipum atque imperatorum res gestae scribantur, et quemadmodum facies ad speculum, sic mores ad illorum exemplar componi possint. Sed quid est, quod eloquentiae tuae tantum tribuis? Fertur quondam

Iuppiter summo studio quaevisse, quodnam animantium genus pulchiores filios produceret. Quocirca omne ferarum genus ac squamigeros etiam pisces hominibus permixtos ad eum liberis confluxisse. Inter haec comparuisse etiam simiam, parvum inter ulnas natum gerentem et 5 quasi omnium pulcherrimum Iovi ostentantem. Quae res cum deum ad risum forte movisset, simiam in hoc carmen prorupisse:

»Iuppiter hoc norit, maneat victoria si quem,
iudicio praeeest omnibus iste meo.«

Id mihi contingere in praesentia tibi videtur, cuius oratio, cum barba sit, puerilis, inepta et ne mediocriter quidem eruditio viro conveniens. Tamen eloquentiam tuam extollis et quasi simia filium tuum Iovi ostentans ab eo atque omni turba irrideris, homo plane rufus et barbarus.

Post haec finem epistolae his verbis imponis: »Finem nunc faciam, 75. si illud addidero me pro viribus ingenii et eloquentiae — nihil enim aliud mihi inest gloriae — maiestati tuae semper integro animo servitum.«

Plura etiam erant, quae notari a nobis iure optimo potuissent; sed his in praesentia contenti nunc ad alteram epistolam transeamus. 20 »Meam autem videndi tui et alloquendi cupiditatem illud duxit, 76. quod spero. Immo certior sum futurum te totius terrarum orbis dominum atque imperatorem.«

Iam non modo sperat Trapezuntius, non modo optat, sed competum etiam habet et certo certior est Turcum totius terrarum orbis 25 imperium adepturum. Inanes ergo sunt cogitationes tuae. Frustra abs te suscepti sunt tot labores, Paule secunde, pontifex maxime, cui M 15 statim post suscepta pontificatus gubernacula nihil antiquius fuit, nihil quod magis cordi atque animo insideret, quam ut labantem principum nostrorum negligentia Christianorum rempublicam sustineres, demersam erigeres, oppressam sublevares et impissimum Turcorum tyrannum ex Europa atque omnibus Christianorum finibus expelleres. Iam non parum videberis fecisse, si tueri pontificatum tuum poteris. Sed ne hoc quidem poteris, si Trapezuntio credimus. Omnia enim occupaturus est Turcus et totius orbis dominus atque imperator futurus. Verum 35 comprise, quaeso, aliquando tetrum hoc et detestabile monstrum.

Noli pati, ut suo contaminatissimo spiritu omnia inficiat atque commaculet. Nimium crevit audacia et temeritas hominis. Ter intra annos quindecim carcerem est expertus. Primo iracundia, secundo libido, tertio perduellionis crimen eum in vincula compulerunt. Auxit semper 40 furorem, et impunitas eum ad quaevis flagitia praecipitem fecit. Noli

per Deum immortalem, summe pontifex, hanc rem aspernari. Noli contemnere, noli negligere. Satis hactenus clementiae ostendisti. Quicquid posthac patieris, perniciosi erit exempli, laedet maiestatem tuam, illius augebit improbitatem.

77. Sed iam ad cetera pergamus:

5

»Et ad summum pontificem et ad reverendissimos dominos cardinales multosque alios, Deus est mihi testis, de iustitia tua, de prudentia, de peritia philosophiae Aristotelicae, de doctrina in omnibus disciplinis multa, inquam, praeclaraque retuli.« Et paulo post: »Haec omnia non dicendo solum ad praesentes, verum etiam in scribendo ad absentes 10 et posteros dictitans, omnibus, qui latine intelligunt, patefacere conor.«

Adulatur in his Turco pro more suo. Sed en mira suavitas et elegantia eius, qui se eloquentiae principatum tenere profitetur.

78. »Nam cum ex animo cuncta haec vera esse credam, tacere non 15 possum nec debeo. Quod autem haec vera sint, primum Deus eventu rerum, quae a condita Constantinopoli consecutae sunt, universo generi hominum aperte ostendit, deinde hominum malitia clamat, tertio religionum profesiones confirmant.«

Audite, audite, obsecro, quibus rationibus homo impurus im- 20 pendere Christianis fatum et portendi Turco imperium sibi persuaserit. Primo experientia, quod post Byzantii excidium omnia barbaro feliciter successerint, deinde nequitia, improbitate, scelere Christianorum, postremo eorum culpa, qui in religione principatum obtinent, hoc est sacerdotum atque pontificum, in quibus deficere iam ac labefactari fidem 25 coepisse confirmat. Sed hoc multo apertius declarat, tum inferius in hac ipsa epistola, tum in eo libro, quem de comparatione philosophorum inscripsit, ubi nec privatis nec principibus nec regibus nec sacerdotibus nec episcopis nec summis pontificibus parcer, quemadmodum, cum ad eum locum ventum erit, apertissime demonstrabimus, quamquam aliis 30

M 15^v quoque in locis eosque amentiae proruperit vel potius furoris, ut nominatim etiam invehi in pontifices maximos fuerit ausus. Principem illum innocentissimum Nicolaum quintum, pontificem maximum, cuius et sapientia et doctrina et vitae sanctitas tanta fuit, ut suavissimam eius memoriam nulla obliteratura sit aetas, a quo tot beneficiis suble- 35 vatus, honestatus, auctus fuerat, in commentariis, quos in magnam compositionem Ptolemaei furto a Theone subtractos edidit, tum etiam in margine problematum Aristotelis, quae e graeca lingua in latinam pervertit, adeo turpiter atque ignominiose non modo ignorantiae, sed aliorum quoque vitiorum accusare, polluere ac maculare conatus est, 40 ut tantum flagitium non modo viri, sed ne mulieres quidem passurae esse videantur, cum nomen illius summa omnes religione colant et venerentur.

Sed iam ad alia properemus:

79.

»Coepit statim providentia divina domum tuam, cui, ut scriptura dicit, unionem et fidei et ecclesiae et imperii Deus reservavit, paulatim atque paulatim exaltare.«

5 O scelus, o pestis, o flagitium! Hucusque unum totius orbis futurum imperatorem ostendit. Nunc unam etiam fidem futuram pollicetur, hoc est Mahumetanam. Id enim sentire impium hominem manifestum est, cum confirmaturum se id sacrarum litterarum testimonio dicat, quas epistolae committere periculosem esse paulo inferius asserit, quod
 10 certe non esset, si de christiana fide loqueretur. Verba eius haec sunt:
 »Nam de scripturis, quae generi hoc portendunt tuo, non est tutum litteris committere. Quare id in aliud tempus transferatur, si gratia Dei nos iterum iussu tuo atque auxilio in Thraciam atque ad celsitudinis tuae pedes reducat.« Quae res hinc etiam colligi manifestius potest,
 15 quod verba de salvatore nostro Christo Iesu a sacratissimo vate decantata transfert in impium Turcum, eumque aurum Arabiae vocat, quasi ille humani generis salvator sit futurus. O bone Iesu, quae digna poena, quod satis conveniens supplicium huic immani beluae reperiri aut cogitari poterit? Non potest iam tergiversari homo impius, infidelis,
 20 Turcus. Tenetur sua confessione, convincitur, premitur, urgetur. Expellite hunc christiani principes ex urbe, eiicite ex Italia, e finibus Christianorum exterminate. Quamdiu nobiscum erit, ut Helena Troianis, vel potius ut Sphinx Thebanis, nobis et reipublicae christianaee causa pestis erit, causa calamitatis, causa exitii. Sustinere tale portentum
 25 amplius terra nostra non potest. Sed verba eius afferamus: »Hoc enim profecto illud est, quod rex et propheta David in LXXI cecinit psalmo: et vivet et dabitur ei de auro Arabiae. Aurum enim te ipsum, te ipsum inquam, appellavit.« Paulo post in laudem tyranni subiungit: »Et praecipue propter iustitiam, quae ad te ita tota refluxit, ut ceteros
 30 principes penitus reliquisse videatur.«

M 16

Desciscimus iam abs te, Romane pontifex, et abs te mitissime imperator Federice Auguste. A vobis quoque, christiani reges et principes, desciscimus: Facessite, facessite omnes. Nulla apud vos fides amplius, nulla pietas, nulla religio, nullum aequitatis aut iustitiae vestigium,
 35 nullae praeterea leges, nulla iudicum subsellia, nullum tribunal. Haec omnia a vobis discesserunt et ad Turcum defluxere, ad quem mox etiam imperia et regna vestra deventura sunt. Ad illum iam de rebus constituendis, iudicandis, agendis referendum est. Illius sacrosanctum tribunal petendum, ab illo iustitia imploranda, vel saltem a vobis
 40 omnibus ad illum provocandum est. Ille scilicet accubans in conviviis, tetterimam popinam exhalans, vino languidus, cibo confectus, inter medios paelicum choros, marium nefandissimis stupris debilitatus, prothiara illa infulisque imperii sertis redimitus, diversis oblitus unguentis,

cum illo superis irato supercilio leges ac iura dabit et Christianorum spoliis onustus de aliorum uniuriis decernet. Utinam tibi contingat, ut omnium primus tam immanis beluae iudicium adire et, quam tantopere laudas, experiri iustitiam cogaris, homo miserrime, digne qui naufragio expulsus uspiam, saxis fixus asperis, evisceratus latere 5 pendeas, ut Ennius ait: »saxa spargens tabo, sanie, sanguine atro.«

81. Quodsi tua maxime causa defluxisse ad Turcum iustitiam et ceteros principes reliquise commemoras, quia meritum de sceleribus tuis supplicium non sumpserunt, equidem facile tibi indulgeo et in hac re sola verum te dixisse confiteor. Quod ideo tibi accidit, quia 10 cum iustitia in hac parte pugnante dementia mitissimus pontifex vinci potius a clementia voluit. In quo falleris, si eum semper talem futurum existimas. Diversis praeterea in locis Turci virtutem et iustitiam commemoras, eumque verum Romanorum imperatorem non ab hominibus, sed a Deo creatum iactas. Ita enim scribis: »Tum ipsae rerum 15 variae immutationes et corporum Europae inaudita confusio his nostris temporibus cuncta in melius reformanda significant, tum etiam tua virtus et felicitas et res magnificentissime gestae id ipsum portendunt.« Et paulo post: »Sic tu confusum iam orbem et titubantem non magis felicitate quam iustitia, prudentia, magnitudine animi, omniq[ue] vir- 20 tutis munere atque auctoritate revoces, reducas, impellas.« Item: »Ad haec nemo dubitat, quin iam iure Romanorum imperator sis. Is enim imperator est, qui sedem imperii iure obtinet.« Item: »Sed tu non ab hominibus, sed a Deo per ensem tuum dictam possides sedem. Iure tu ergo Romanorum imperator es.« Item: »Sequitur ergo rerum 25 ipsarum multipli ac longissima serie, cum totius tu orbis terrarum iure imperator sis, neminem mentis compotem dubitare posse in tuos redditum imperium et usque ad ultima saecula duraturum.« Item: M 16^v »Multis signis et auctoritate scripturae confirmati, in qua plane tangitur, sumnum in genere tuo futurum imperium.« 30

82. Post haec, ut Turco magis gratificaretur et, ut est omnium avarissimus, pecuniam ab eo extorqueret, mentitur se Ptolemaeum, quem iam diu non latinum, sed barbarum et multis in locis mendacem fecerat, nondum edidisse, ideoque tam egregium opus ad eum missurum et nomini eius se dedicaturum pollicetur una cum commentariis, quibus 35 sese id opus exposuisse gloriatur. In quibus nihil est alicuius dumtaxat momenti, quod non sit a Theone, Ptolemaei expositore, furto sublatum. Sed verba ineptissimi ponamus: »Ptolemaeus iam pridem in latinam a nobis traductus linguam est, sed non adhuc editus. Et quoniam ad hunc usque diem non recte intellectum almagestum comperimus, 40 commentariis ipsum nostris exposuimus.« Item: »Quae res longo labore, multis vigiliis, addam etiam favore regio indiget magis quam privato,

et certe hac de causa nec privatim homines possumus, nec reges auxiliantur.« Item: »Quodsi feceris, accedet ad tuarum rerum gestarum laudes omniumque gloriam disciplinarum, et praedicaberis in perpetuum, sicut solus imperator summus, solus maximus in terris exercituum ductor, 5 sic unicus regum omnium in philosophia doctissimus, unicus in cognoscendis caelestium motibus perspicacissimus et in omne genus hominum beneficentissimus, et ita omnes, qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt principes, reges, imperatores omni genere gloriae superabis.«

Ceterum iam loca illa notemus, in quibus Christianorum genus 83.
10 et publice et privatim incessit. Imprimis autem in sacerdotalem ordinem invehitur et omnis calamitatis nostrae vitia, scelera, flagitia hominum causam esse dicit, quae sanari amplius nullo modo nisi Turcorum virtute et iustitia possint. Ponemus autem haec omnia loca simul, atque his ea, quae ex libro de comparatione philosophorum sumpsimus, adiiciemus, 15 ut uno in loco contemplari omnes possint, an calumniatus Trapezuntium Bessario fuerit, an potius pro singulari animi sui moderatione honori, aestimationi, dignitati, saluti improbissimi atque ingratissimi hominis pepercerit.

»Nam iam adeo ex humana protervia creverunt rapaces, adulteri, 84.
20 mendaces, periuri, simulatores dissimulatoresque rerum omnium.

Praeterea homicidae, proditores, fratrum in fratres insidiae, parentum in filios amor iniquus, filiorum in parentes impietas, uxorum in maritos perfidia, maritorum in uxores contemptus, ut nulla sit in hominibus caritas, nullus amor, nulla iustitia, nullum virtutis praemium, nullus 25 ingenii honor, sed omne genus et omnis aetas hominum, omnis conditio et sexus vitio studeat, malitia vacet, insidiis invigilet, et qui haec non facit, iners, vanus et omnino mente captus a ceteris omnibus iudicetur. Quas ob res derelictos iam a Deo nos nonnulli arbitrantur, qui non dili- M 17 genter inquirunt, quo tendant, quae nobis in dies divinitus immittuntur.«

30 Et paulo post: »Tertium erat, quo quid velit providentia, prout in hac vita fieri potest, percipitur, religio eorum hominum, qui ad Deum conversi, ut aiunt, non huic vitae, sed caelesti se deditos profitentur, quales sunt clerici omnes et monachi, et qui fratres vulgo appellantur, ceteraque cuiuscumque huiusmodi generis. De quorum vitiis nec libet, 35 quoniam omnibus patent, nec licet plura dicere, ne Deo deditos odisse neve homines, sed profesiones scriptis insequi videamur.« Item inferius: »In summa tamen dicendum clericos paene omnes non Deo magis inseruire quam luxui. Ceteris tanto peiores esse, quanto angustiora magisque ardua profitentur.« Haec ex secunda ad Turcum epistola. Quae sequuntur ex tertio de comparatione philosophorum libro sumpta sunt.

19 Georg. Trap. Epist. II ad Mahumetum.

Mohler, Kardinal Bessarion. III.

85. Ex capitulo XV: »Sed vetus illa castimonia parum ante Platonis tempora labi coepit. Postea vero corruptores bonorum morum et Graeciam et ceteras partes orbis praecipites in varia multipliciaque turpitudinis gratia dediderunt, adeo ut in multis Graeciae civitatibus, in multis Italiae oppidis, et in ipsa urbe Roma turpe putaretur puer, 5 si non haberet amatorem. Hinc in Gallias fluxa scelerum contagio adeo crevit, ut nemo lege uxorem ducere posset, nisi qui antea loco uxoris habitus fuerat.«
86. Ex capitulo XVI: »Sed doleo, quoniam, quemadmodum sancta orientalium monachorum vita in Platonicam ex ipsa Platonis lectione 10 venerem lapsa, ceterisque contagiosam hanc pestem largita, divinam iram magnitudine sceleris accensam in Graeciae totius eversionem concitavit, sic video sacerdotalem occidentis castitatem non Platonicis libris, sed aut imitatione aut copia rerum superbientem in seipsam insanire et universam coinquinare Italiam. Actionibus autem vitaeque 15 simili similes divina providentia exitus accommodat. Quare ne vetus proverbium sic de Italia ut de Graecia dici possit: »stultus non ante ruinam cognoscit, quam ruat«, imitandos esse bonos medicos censeo, qui nullum aegrotis medicamentum afferunt, nisi aegrotandi causam inspexerint. Ignota enim patiendi causa quisquis resistere laboribus 20 nititur, quasi caecus ad praecipitia ruit et detrimentum simul atque amentiae famam lucratur. Sed imminentem exitum, quem omnes timemus, quemque soli praesules repellere possunt, diximus, causamque aperuimus. Remedia vero morbis afferre et, quibus rationibus flagitiosa haec facinora morbique pestiferi reduci queant ad sanitatem, con- 25 scribere non est nostrum. Satis est admonuisse similium causarum similes effectus esse.«
87. In eodem capitulo paulo post: »Hucusque pro virili parte mea M 17^v dicere, scribere, praedicare possum. De remediis vero pontifices eorumque consiliarii videant nec aliunde quam a se ipsis incipient. Non de 30 omnibus loquor, sed illud dico minorem iam mihi numerum integre viventium videri, quam ut possit apud Deum Italiam sustentare, hujus ceterorumque omnium vitiorum causa.«
88. Ex capitulo XVII: »O ignavas principum christianorum mentes! O animos potentum non omnium, sed Platonicorum in clunibus puerorum 35

• 2 morum] *edit. add.* adiuti | 7 lege M] *edit. om.* | 9 quemadmodum M] *edit. om.* | 10 Platonis M librorum Platonicorum *edit.* | 13 sacerdotalem M] *edit. om.* | 15 Italiam M vitam *edit.* | 17 Italia M nobis *edit.* | ante M antea *edit.* | 20 Ignota M Ignorata *edit.* | 23 diximus M] *edit. om.* | 29 praedicare M praedicareque *edit.* | eorumque consiliarii M christianique principes *edit.* | 30 nec . . . incipient M et aliquando remedia afferre incipient *edit.* | 32 videri sec. *edit.*] M *om.* | 32 Italiam M nec *edit.* | 33 causa M] *edit. om.*

1 Georg. Trap. Comp. phil. III 15. | 9 Georg. Trap. Comp. phil. III 16. | 34 Georg. Trap. Comp. phil. III 17.

turpiter inclusos!« Ibidem paulo post: »Nullus est, qui de calamitate Christianorum re condoleat, verbis et more Platonico multi, et maxime, qui nominari honoris causa non debent.« »Sed indignationem in defensores crucis, qui verbis veritatem defendunt, re oppugnant dolorem pro deiectione veritatis. Lacrimas cum pro omnibus tum pro nostris etiam nobisque ipsis rationis freno, quantum fieri potest, reprimamus.« Paulo post: »Multa possunt viri decori, cum velint; volentque forsan, si Platonem contemnent et nates relinquunt. Hoc non in omnes dico, sed in plures. Quare nemo, nisi seipsum prius prodat, mihi potest subirasci.«

Ex capitulo XVIII: »Non fuit tam oportunior umquam occasio, 89. si rectam opprimendae falsitatis viam praesides ingrediantur, quam modo est. Sed dum ex altera parte incuria, ignorantia, invidia, amorque sui maior quam crucis, ex altera studium, vigilantia, aequitas, minorque 15 sui amor quam pietatis falsae in opprobrium divinitus propter Platonicos mores traditi sumus.«

Ex capitulo XIX: »Nos vero, qui finem in caelis vere ac recte 90. ponimus, quoniam id verbo magis quam re facimus, quo devenimus, capitibus late in circulum visis confisi. O pietas, o mores priscorum, 20 o castimonia praesulum, o sinceritas pontificum, o caritas, o fides, o religio Christianorum omnium, o auctoritas principum, maiestas regum, celsitudo imperatorum! Huccine, huccine rem christianam devenisse oportuit! Huccine calamitatum adhuc Italia incolumi, Galliis florentibus, Alemania imperante, Hispaniis vigentibus labi catholica 25 veritas relicta est! Rapiuntur sacra, rident pontifices, igni martyrum traduntur reliquiae, voluptates voluptatibus addunt sacerdotes. Sacrae virgines divinis templis rapiuntur, dolent circulo capita signati, quod non ipsi violent, rapiant, stuprent. Expugnantur urbes, capiuntur oppida, integrae Mahumeto in dies subiiciuntur provinciae. Triumphant principes, gaudent reges, populi orant, multa milia Christianorum iugum M 18 servitutis quotidie subeunt, et nos, qui eodem baptismate regenerati, ad idem corpus Domini per gratiam reducti, eandem spem et eundem iudicii adventum exspectamus, sedemus et oscitamus maiore corrupti libidine, quam aut Plato somniaverit aut Mahumetus speraverit. Et 35 quasi causam ignorantes arma paramus fornicationibus inquinati, classes

1 de calamitate Christianorum M] *edit. om.* | 4 veritatem M pietatem *edit.* | 6 freno M frenos *edit.* | 7 Multa M] *edit. om.* | 8 Hoc M Hec *edit.* | 9 mihi M nihil *edit.* | 11 tam M tamen *edit.* | 12 rectam M rectem *edit.* | 17—19 Nos vero . . . confisi M] *edit. om.* | 21 o religio M] *edit. om.* | 24 imperante M imperanti *edit.* | 25—28 Rapiuntur . . . stuprent M] *edit. om.* | 31 regenerati M generati *edit.* | 34 libidine M ignavia *edit.* | 35 fornicatione inquinati M] *edit. om.*

instruimus adulteriis dediti, pecuniam pro libertate effundimus igne Sodomitico digni, victoriam p^{rae} stultitia speramus mendaciis, rapinis, furto, caedi proximorum studentes. Sanctorum templa oraturi petimus, qui per pecuniam ad gubernacula ecclesiarum ascendimus. Manus ad caelum tendimus, quibus falsa in sodales commercia conscribimus, labia 5 movemus ad preces et corde longe a Deo absumus. Corpore vestito, animo nudo deambulamus. Huc et illuc oculis, capite et cogitatione vagamur. Nulla constantia, nullum robur excelsum animi, nulla aequitas, nulla fides verbis, nullus Dei timor in nobis est. Dignitate aliqua insigniti maiora quam homines sapimus. Privati alter alterum insequimur. 10 Pontifices opus suum adulterant. Litteras ad fraudem discimus. Sacerdotia et Venere acquirimus, et Veneri dedicamus. Divitias voluptati commendamus. Deinde auctorem voluptatum atque principem Mahometum vincere speramus, et iis vitiis, quibus in opprobrium divinitus traditi sumus, salutem quaerimus.¹⁵

91. Ex capitulo XX: »Non credunt primates, pontifices negligunt, et qui apud eos plurimum possunt, irrident. Cur, nescio. Nescio, inquam. Cogis, ut dicam? Coniicere possum, vel quoniam a similibus similia non oppugnantur, vel quoniam non utilitati communi, sed voluptati unusquisque invigilat, vel quoniam nullius momenti rem esse putant nec dignam, de qua tantae auctoritatis, scientiae, dignitatis viri verbum facere aut omnino cogitare debeant. Vilescere credunt homines divini suum caeleste ingenium, si ad haec terrena fuerit devolutum.«

92. Haec sunt, immanissimum ac foedissimum monstrum, quod ad Turcorum tyrannum scripsisti. Haec sunt, quae adversus pontificem 25 maximum, adversus sacrosanctum cardinalium senatum, adversus praesules, adversus omnem sacerdotalem ordinem evomuisti. Haec sunt, quibus Romanorum imperatorem, quibus christianos reges ac principes, quos in puerorum clunibus — honor sit legentium auribus — homo sceleratissime dicis inclusos, quibus cives, populos, nationes, omnem 30 denique rempublicam nostram, privatos etiam omnes non modo viros, sed etiam mulieres turpissime insectatus es. Haec omnia et longe plura potuisset in medium proferre Bessario, si voluisse. Sed dedit hoc M 18^v partim gravitati sua, ne castas et pudicas aures tanta verborum impuritate, tanta obscoenitate orationis, tam horrenda atque exsecribili 35 scelerum commemoratione macularet atque inficeret, partim man-

1 adulteriis dediti M] *edit. om.* | igne Sodomitico digni M] *edit. om.* | 2 speramus M postulamus *edit.* | 2—3 mendaciis . . . studentes M] *edit. om.* | 3 oraturi M ornari *edit.* | 4 qui per pecuniam . . . ascendimus M] *edit. om.* | 10 sapimus *edit.* sapiunt M | 11 Pontifices] Opifices M | 11—12 sacerdotia . . . dedicamus M] *edit. om.* | 13 deinde M] *edit. om.* | 14 iis M his *edit.* | divinitus M] *edit. om.* | 16 pontifices M rati pontifices *edit.* | 17 nescio M] *edit. om.* | 18—19 a similibus . . . quoniam M] *edit. om.* | 20 invigilat *edit.* invigilamus M

suetudini et lenitati, ne te quamvis atrocissimum hostem, Deo homini-
busque invisum redderet et salutem ac vitam tuam in periculo poneret.
Ego quoque, si qua mihi fides est, horrescens haec retuli. Horrenda
enim dictu sunt et exsecrabilia auditu. Sed quomodo pati potuissem
5 vinctum Iesu Christi, virum innocentissimum, optimum, sapientissimum,
doctissimum et ipsa iam senectute ac barbae illa canitie venerabilem,
quasi calumniatorem ab homine impurissimo vel potius a foedissima
belua reprehendi atque damnari? Quid nunc miser suspiras? Quid
torqueris? Quid manu caput perficas? Optares, opinor, ut iam te
10 deglutiret terra, quam calcas, quemadmodum olim Moyseos precibus
Datam et Abirom deglutivit. Times enim vindicem pontificis dexteram
et ultrices scelerum flamas reformidas.

Sed cur te invidia, superbia, arrogantia praecipitem tulit? Infelix! 93.
Hic enim fons, haec origo, hic fomes omnium malorum tuorum fuit.
15 Nam, quia casu nescio quo opinionem olim quandam doctrinae consecutus
in Italia fueras, primis illis temporibus, quibus revocari in lucem, quae
diu sepulta fuerant, optimarum disciplinarum studia coepere, postquam
adventu doctissimorum virorum, quos Nicolaus V pontifex maxi-
mus undecumque ad urbem ascivit, ignorantia tua detecta est. Praeser-
tim nova interpretatione problematum Aristotelis, quam Theodorus
Thessalonicensis, vir utriusque linguae doctissimus, edidit, mox te rabies
quaedam immensi furoris invasit, et veluti draconis epoto calice in-
sanire ac palam furere coepisti, instarque rabidi canis huc atque illuc
anxius circumferri, tamquam non modo ipsum Theodorum, sed quos-
cumque Theodoro favere intelligeres, — omnes autem ei palmam iure
optimo dabant — in eos genuinum exercere, hinc te semper furiae
agitare, hinc superbia, indignatio, invidia praecipitem ferre, hinc tu
maledictis in omnes invehi, non principibus, non cardinalibus, non
summis pontificibus parcere. Quo factum est, ut ex illo fonte ac seminario
30 vitiorum tuorum usque adeo tandem audacia et malignitas et perfidia et,
ut dicam, desperatio creverit, ut non modo vitam ac mores christiano-
rum principum et populorum spurcissimis verbis foedare atque polluere,
sed prodere rempublicam christianam, impium Turcorum tyrannum
in Italiam vocare, urbibus, templis, tectis, manibus, fortunis nostris
35 ignem subiicere, et tuam impurissimam animam nefarie Mahumetanae
sectae consecrare volueris. Atque haec omnia, quantum in te fuit,
animo, cogitatione, navigationibus, litteris perfeceras. O scelus nefandum,
incredibile, inauditum! O cogitationem quoque eius horribilem atque
funestam! Persequeris odio Christianos; fidem, religionem, sacra nostra M 19
40 polluis. De imperatore, regibus, principibus nostris res foedas atque
obscoenas commemoras. Sacerdotibus, religiosis, episcopis, cardinalibus,
pontificibus maximis nefandum obiicis scelus. Gallorum gentem tur-
pissimo crimine, quod maxime exhorret, notas. Nulli hominum generi

parcis, nullam senibus reverentiam, nullam mulieribus pietatem, nullam pueris miserationem adhibes, omnia labefactas, omnia inficis, omnia maculas, omnia coinquinas, omnia profanas. Verum cum iam detecta sint scelera et flagitia tua, cum nulla amplius subesse excusatio possit, cum tuis litteris, tum tuis operibus convictus undique 5 tentaris. Tune venire amplius in hominum conspectum, tu templa ac delubra sanctorum intrare, tu fanorum sanctissimum limen ingredi, tu sacris mysteriis os illud impudentissimum ostendere amplius audebis?

94. Sed ad te Pontifex Maxime, ad te Auguste Caesar, ad vos christiani 10 reges et principes orationem meam converto, quos monstrum hoc nostri saeculi turpissimum non modo dignitate et fama, sed imperiis, regnis, libertate spoliare et turpissimae barbarorum servituti subiicere ausus est. Vos etiam Galli, Hispani, Germani, Itali et ceterae gentes, quae Christi religionem colitis, appello, quos omnes hoc scelestissimum 15 caput post tot convitia, tot contumelias, tot opprobria foedo atque intolerabili iugo sceleratissimi tyranni subdere voluit, quorum urbes, agros, domos, penates, fortunas, uxores, liberos depeculatori, praedoni, hosti nostrae religionis tradere cogitavit et, quantum in eo fuit, tradidit. Vos, inquam, omnes appello, vos imploro, vos testor. Hancine luem 20 hancine pestem, hancine tabem, hancine humani generis infamiam sustinere amplius poteritis? Spartiatae opus Archilochi, quia parum honeste scriptum videbatur, legi a civibus suis vetuerunt. Octavius Augustus Nasonem illustrem poëtam, quia de arte amandi libros scripsérat, in ultimam Scythiam relegavit. Plato poëtas, quia de diis 25 parum honesta et fingebant et loquebantur, ex urbe atque republica pellendos censuit. Romani veteres, cum patritii quidam male de republica meriti essent, non modo capite damnandos censuerunt, sed ne deinde illorum praenomina alicui patritio inderentur, legibus prohibuere quo nomina quoque eorum perpetuae infamiae contumelia notarentur. 30 Vos hominem istum impurum, barbarum, sordidum, proditorem divinae religionis, haereticum, Turcum, immo Turco turciolem, immo Turcorum omnium turcissimum, grassari diutius cum suis foedissimis scriptis supra terram gloriantem de sceleribus suis et suo contaminatissimo spiritu omnia polluentem patiemini?

35

95. Multa genuit natura mortalibus horrenda, apros, leones, tigros, M 19^v serpentes et alias immanes feras. Sed haec silvis dumtaxat et desertis locis vagantur. Monstra etiam diversis temporibus plura fuerunt. Sed Coccus in uno Aventino monte, Scylla et Charybdis in freto Siciliae, Cyclopes in monte Aetna, Sphinx apud Thebas, Cerberus apud inferos, 40 denique Hydra, Medusa, Harpyiae et alia cuiuscumque saeculi monstra in suo quodque solo grassari consueverunt. At hoc nostri saeculi monstrum, omnibus quae memoravi turpius, hoc prodigium, hoc portentum,

haec pestis, haec lues, et si quid dici tetrius potest, omnes populos, omnes urbes, omnes provincias, omnes nationes invasit, polluit, foedavit, contaminavit, infecit.

Facile quidem mihi persuadeo vos omnes vestra sponte ad oppri- 96.
 mendum tale monstrum iam paratos atque animo erectos esse. Verum-
 tamen faciam, quod optimi imperatores consueverunt, et quemadmo-
 dum illi, quamvis instructa acie promptissimos ad invadendum hostem
 milites videant, nihilo minus eos hortantur, sic ego vos iam animo
 ardentes et ad trucissimi hostis excidium inflammatos oratione mea
 cohortabor. Exsurgite igitur, exsurgite pontifices, exsurgite Caesares,
 exsurgite reges et principes, vos populi omnes et universae nationes
 exsurgite, simul cum viris mulieres, cum senibus pueri, cum liberis
 servi, cum civibus civitates, exsurgite inquam omnes, et hunc scelera-
 tissimum hominem, hanc truculentissimam feram, hoc immanissimum
 15 monstrum non ex urbe abigite, non ex Italia exterminate, non ultra
 Sauromatas, ut poëta inquit, et glacialem oceanum relegate, sed caeden-
 dum flagris et usque ad ossa dilaniandum, discerpendum, dilacerandum
 tradite. Post haec pleno theatro pice, bitumine, sulfure, fumo, fulgere,
 flamma extinguite, et postquam contaminatissimum illum spiritum et
 20 foedissimam animam emiserit, non sepelite, non in equuleum insuite,
 non devorandum feris atque volucribus telluri inhumatum relinquite,
 sed in loco edito atque per celebri in altissima cruce pedibus suspendite,
 ut longissimo tempore videri ac conspui ab omnibus praetereuntibus
 possit et lapidibus, fustibus, sordibus, luto, caeno, sterquilinio foedari.

M subsc̄psit: Cretensis finit feliciter. Θεῷ χάρις.